

EDUCATION AND PEDAGOGY

DOI <https://doi.org/10.51647/kelm.2020.3.1.1>

ОБҐРУНТУВАННЯ КУЛЬТУРОЛОГІЧНИХ ОСНОВ ЗМІСТУ ШКІЛЬНОЇ ЛІТЕРАТУРНОЇ ОСВІТИ: МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРИНЦИПИ

Наталія Гоголь

кандидат педагогічних наук, доцент,

докторант відділу історії та філософії освіти

Інституту педагогіки Національної академії педагогічних наук України (Київ, Україна)

ORCID ID: 0000-0003-0780-6237

Анотація. У статті визначено дослідницькі методологічні принципи щодо обґрунтування культурологічних основ змісту шкільної літературної освіти в історико-педагогічному контексті: діалектичний, історизму, єдності логічного й історичного, системності, об'єктивності, усебічності, суттєвого аналізу, наступності (спадкоємності). Доведено, що визначення культурологічних основ змісту шкільної літературної освіти здійснюється на основі системного аналізу нормативних документів, навчально-методичної літератури, численних джерел, у яких представлено відомості про генезу шкільної літературної освіти на засадах культурологічного підходу. Підкреслено, що використання означених методологічних принципів уможливорює генезу педагогічних і методичних ідей учених щодо означеної проблеми в історико-педагогічному вимірі. Підсумовано, що конструктивно-критичне осмислення історико-педагогічних витоків обраної нами проблеми зумовлює необхідність використання продуктивних теоретико-методичних надбань учених для ефективного розвитку сучасної теорії і практики навчання літератури на засадах культурологічного підходу в закладах загальної середньої освіти.

Ключові слова: історико-педагогічне дослідження, методологічні принципи, культурологічні основи змісту шкільної літературної освіти, культурологічний підхід до навчання літератури (української і зарубіжної), заклади загальної середньої освіти України.

JUS TIFYING THE CULTUROLOGICAL BASES OF THE SCHOOL LITERARY EDUCATION CONTENT: METHODOLOGICAL PRINCIPLES

Nataliya Hohol'

Candidate of Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor,

Doctoral Student at the Department of History and Philosophy of Education

Institute of Pedagogy of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (Kyiv, Ukraine)

ORCID ID: 0000-0003-0780-6237

Abstract. The article is concerned with the methodological principles of justifying the culturological bases of the school literary education content in the historical and pedagogical context: dialectical, historicism, unity of logical and historical, systemic, objectivity, comprehensiveness, meaningful analysis, progression (succession). The author has established the fact that examining the culturological bases of the school literary education content is conducted on the basis of the systemic analysis of normative documents, educational and methodological literature, and numerous sources, which present information about the genesis of school literary education proceeding from culturological approach. The paper emphasizes that the use of these methodological principles allows illustrating the genesis of researchers' pedagogical and methodological ideas on this issue in the historical and pedagogical context. The constructive-critical comprehension of the historical and pedagogical origins of this problem necessitates the use of productive theoretical and methodological achievements of researchers for effective developing the modern theory and practice of teaching literature on the basis of culturological approach in general secondary education institutions.

Key words: historical and pedagogical research, methodological principles, culturological bases of school literary education content, culturological approach to teaching Literature (Ukrainian and Foreign), institutions of general secondary education in Ukraine.

UZASADNIENIE KULTUROWYCH PODSTAW TREŚCI SZKOLNEJ EDUKACJI LITERACKIEJ: ZASADY METODOLOGICZNE

Nataliia Hohol

*kandydat nauk pedagogicznych, docent,
doktorant Wydziału Historii i Filozofii Edukacji*

Institutu Pedagogiki Narodowej Akademii Nauk Pedagogicznych Ukrainy (Kijów, Ukraina)

ORCID ID: 0000-0003-0780-6237

Adnotacja. Artykuł określa badawcze zasady metodologiczne uzasadnienia kulturowych podstaw treści szkolnej edukacji literackiej w kontekście historyczno-pedagogicznym: dialektyczną, historyzmu, jedności logicznej i historycznej, systematyczności, obiektywizmu, wszechstronności, analizy merytorycznej, następstwa (ciągłości). Udowodniono, że określenie kulturowych podstaw treści szkolnej edukacji literackiej odbywa się na podstawie systemowej analizy dokumentów normatywnych, literatury edukacyjnej i metodycznej, licznych źródeł, które przedstawiają informacje o genezie szkolnej edukacji literackiej na podstawie podejścia kulturoznawczego. Podkreślono, że stosowanie wspomnianych zasad metodologicznych umożliwia genezę pedagogicznych i metodycznych pomysłów naukowców dotyczących wspomnianego problemu w wymiarze historyczno-pedagogicznym. Podsumowano, że konstruktywne i krytyczne zrozumienie historycznych i pedagogicznych źródeł wybranego przez nas problemu powoduje potrzebę wykorzystania produktywnych osiągnięć teoretycznych i metodycznych naukowców do skutecznego rozwoju współczesnej teorii i praktyki nauczania literatury na podstawie podejścia kulturoznawczego w instytucjach ogólnego szkolnictwa średniego.

Słowa kluczowe: badania historyczno-pedagogiczne, zasady metodologiczne, kulturoznawcze podstawy treści szkolnej edukacji literackiej, kulturoznawcze podejście do nauczania literatury (ukraińskiej i zagranicznej), instytucje ogólnego szkolnictwa średniego Ukrainy.

Вступ. В умовах нових викликів сучасного суспільства, гуманітарної парадигми шкільної літературної освіти, компетентісно зорієнтованого навчання усвідомлюється важливість комплексного підходу до використання культуротворчого впливу суміжних видів мистецтва на формування юної особистості. Відповідно до завдань, поставлених перед сучасною школою, розвиток мовно-літературної галузі освіти має здійснюватися на засадах культурологічного підходу, що регламентовано в низці державних документів: у Національній доктрині розвитку освіти України у XXI ст., Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 рр., Концепції «Нова українська школа», Державному стандарті базової середньої освіти, Концепції літературної освіти, чинних програмах і підручниках з української і зарубіжної літератури. Отже, актуальності набувають науково-методичні настанови провідних учених минулого століття щодо реалізації культурологічного підходу до навчання літератури (української та зарубіжної) у практиці роботи закладів загальної середньої освіти, що стали базовою основою для конструктивно-критичного осмислення проблеми культурологічної спрямованості змісту шкільної літературної освіти наприкінці XX – на початку XXI ст.

Основна частина. Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, що актуалізацію проблеми культурологічного підходу в освіті на основі конструктивно-критичного дискурсу здійснено такими українськими ученими-педагогами: І. Балхаровою, Є. Бондаревською, М. Бастуном, В. Гурою, І. Зязюном, І. Колмолгоровою, О. Рудницькою, В. Сластьоніним, І. Якиманською й іншими. Проблема реалізації культурологічного підходу до навчання літератури послідовно розроблена в наукових розвідках провідних українських і закордонних учених-методистів: Г. Ачкасової, О. Бандури, К. Богачова, А. Вітченка, Н. Волошиної, Є. Волошук, Г. Гладішева, А. Градовського, В. Доманського, С. Жили, О. Ісаєвої, М. Качуріна, З. Кирилюк, Ж. Клименко, О. Куцевол, В. Маранцмана, Л. Мірошніченко, А. Мельник, Л. Неживої, О. Ніколенко, Є. Пасічника, О. Покатілової, С. Сафарян, Н. Свіріної, Л. Сімакової, Ю. Султанова, Б. Шалагінова, К. Шахової, З. Шевченко, Т. Яценко й інших.

Наукові розвідки вчених демонструють як розмаїття окремих аспектів означеної теми, так і багатство сучасних підходів до її осмислення, що полягають в обґрунтуванні культурологічних основ вивчення літератури у школі, визначенні культурологічного контексту, принципів, ціннісних складників культурологічного підходу; предметній інтеграції у процесі навчання літератури як педагогічного варіанта зв'язків між різними видами мистецтва; розробленні методичної системи культурологічного аналізу літературного тексту; упровадженні інноваційних технологій навчання української і зарубіжної літератури на засадах культурологічного підходу тощо.

Водночас реалізація проблеми культурологічного підходу до навчання літератури в умовах гуманістичної парадигми сучасної української школи потребує конструктивно-критичного осмислення її історико-педагогічних витоків. Встановлення концептуальної наступності між науково-педагогічною спадщиною минулого та сучасними положеннями компетентісно зорієнтованої освіти дасть змогу не лише з урахуванням актуальних викликів, а й у контексті вирішення проблем по-новому оцінити інноваційний потенціал шкільної мовно-літературної освіти в Україні.

Мета статті – визначити методологічні принципи, дотримання яких дасть змогу досліднику здійснити методологічно правильне обґрунтування культурологічних основ змісту шкільної літературної освіти в історико-педагогічному контексті.

Методи дослідження. У процесі підготовки статті використано теоретичні методи дослідження: аналітичний – для здійснення порівняльного аналізу наукової, психолого-педагогічної, методичної літератури,

державних освітніх документів, навчальних програм і шкільних підручників, вивчення наукового та педагогічного досвіду з метою з'ясування основних підходів до розв'язання означеної проблеми в науці та практиці; систематизації – для формулювання висновків дослідження.

Результати та їх обговорення. Виклад основного матеріалу дослідження передбачає аналіз методологічних принципів, доцільних під час обґрунтування культурологічних основ змісту шкільної літературної освіти в історико-педагогічному вимірі (друга половина XX – початок XXI ст.). Варто наголосити, що в історико-педагогічному дослідженні *методологічні принципи* виконують роль нормативів, приписів, які регламентують процедуру обґрунтування зазначеного феномену. Принципи – це вихідні положення будь-якої наукової системи, «емпірично вироблені, науково осмислені й установлені практикою найважливіші правила пізнання, дотримання яких закладає гарантії глибокого вивчення й об'єктивного висвітлення того чи іншого процесу, явища, події» (Калакура, 2004).

Існують різні наукові погляди на сукупність методологічних принципів історико-педагогічного дослідження. Так, О. Адаменко, В. Курило, Є. Хриков до них відносять такі:

- принцип об'єктивності, який вимагає наукового обґрунтування вихідних положень, виключення суб'єктивізму в оцінці історичних фактів;
- принцип можливості відтворення результатів дослідження;
- принцип поєднання цілісного й аспектного підходів до аналізу процесів розвитку педагогічної науки;
- принцип руху від опису до пояснення, а від нього – до прогнозування;
- етичний принцип, що передбачає відповідальність дослідника за адекватність і глибину аналізу, коректність критики (Методологічні засади, 2013: 148–150).

А. Белкін і Є. Ткаченко звертають увагу дослідників історії педагогіки на дотримання таких принципів:

- історико-часової корекції, що передбачає обов'язкове врахування тих історичних обставин, у яких розвивався освітній процес;
- науково-дослідницької ексклюзивності, який означає суто наукову спрямованість пошуку, вільного від сучасних суспільних, партійних, групових доктрин, вказівок, настанов тощо;
- голографічності дослідження (трактовка тих чи інших фактів, явищ, процесів повинна передбачати не менше трьох проєкцій, як-от: трактовка дослідника; трактовка інших дослідників; трактовка історичних постатей, які стосуються предмета дослідження) (Белкін, 2006: 24–25).

Погоджуємося з думкою Л. Голубничої про те, що основні та невід'ємні принципи історіографічного вивчення історії педагогіки такі: історизм, системність, об'єктивність, усебічність, спадкоємність (Голубнича, 2012). На переконання К. Пертяєва, до зазначених принципів варто додати хронологічний, проблемний, біографічний і хронологічно-тематичний принципи (Пертяєв, 1976: 160–164).

У нашому науковому історико-педагогічному дослідженні використано такі *методологічні принципи*: діалектичний, історизму, єдності логічного й історичного, системності, об'єктивності, усебічності, суттєвого аналізу, наступності (спадкоємності).

З огляду на спрямованість історико-педагогічного дослідження на аналіз освітніх феноменів минулого першочерговим стає принцип *історизму*, дотримання якого дозволяє простежити перспективність у вивченні історії педагогіки. Сутність означеного принципу полягає в тому, що будь-яке історичне явище має розглядатися в розвитку на тлі чинників, що його зумовлюють. Поділяємо думку Г. Корнетова про те, що історія педагогіки є однією із царин історичного пізнання. Отже, на проведення історико-педагогічних досліджень поширюються всі ті вимоги, які висувають до процедури здобуття наукових знань про минуле (Корнетов, 2004). На думку В. Кохановського, принцип історизму передбачає вивчення сучасного стану предмета дослідження, здійснення реконструкції минулого й окреслення майбутнього, прогнозування тенденцій розвитку (Кохановский, 1999, с. 218).

В. Безрогов і Н. Бараннікова вказують на необхідність врахування історичного контексту під час здійснення аналізу педагогічних феноменів і зазначають: «У дослідника педагогічних текстів нерідко виникає прагнення до їх позачасової трактовки як текстів, що вирішують вічні проблеми виховання. Проте можливість виконання текстом його функції безпосередньо пов'язана з тими історичними контекстами, в яких він породжений. Поза таким контекстом запас його смислів обмежується» (Безрогов, 2013: 115).

Принцип історизму передбачає виявлення й об'єктивний опис історико-педагогічних фактів та явищ, необхідних для вирішення конкретного історико-методологічного завдання. Врахування настанов принципу історизму в історико-педагогічному дослідженні передбачає: обов'язкове виявлення й облік соціально-економічного, культурного, політичного контексту, у якому відбувається розвиток педагогічного знання, педагогічної практики та мови в конкретну історичну добу; аналіз педагогічної теорії та практики не як статичного, а динамічного явища, що має певний життєвий цикл (виникнення, розвиток, видозміна, удосконалення або згасання) (Кушнірук, 2019). Отже, об'єктивна оцінка значущості культурологічних основ змісту шкільної літературної освіти в історико-педагогічному вимірі може бути здійснена під час визначення ступеня їхньої практичної й теоретичної новизни для свого часу та впливу на вдосконалення педагогічного знання й педагогічної освітньої діяльності в наступні історичні періоди.

У вивченні педагогічної науки або педагогічної думки в історико-педагогічних дослідженнях варто дотримуватися *конкретно-історичного принципу*, тобто враховувати й аналізувати історичні, соціально-політичні, філософські, релігійні умови, у яких жили і творили педагоги, формувалися їхні погляди та світогляд. Згідно із цим принципом, об'єктивне визначення й обґрунтування культурологічних основ змісту шкільної

літературної освіти відповідно до окреслених хронологічних меж дослідження не є інваріантним у різні історичні періоди, а пов'язане з новими смисловими інтерпретаціями ідей в нових умовах відповідно до викликів сьогодення та здійснюється в контексті вивчення діалектики змін певного педагогічного феномену.

Застосування принципу *єдності логічного й історичного* передбачає поєднання в дослідженні історії виникнення (генетичний аспект), теорії (структури, функцій, зв'язків) об'єкта (сучасний його стан) та перспектив його розвитку. Варто зауважити, що історичний аналіз можливий лише з позицій певної наукової концепції на основі уявлень про структуру та функції тих чи інших компонентів та відношень, а теоретичний аналіз неможливий без дослідження генези (походження, виникнення, становлення, функціонування та тенденцій розвитку) об'єкта. Отже, застосування принципу єдності логічного й історичного під час обґрунтування культурологічних основ змісту шкільної літературної освіти в історико-педагогічному вимірі відповідно до окреслених хронологічних меж дослідження уможливило отримання сукупності науково перевірених фактів із досліджуваної проблеми, простежити генезу шкільної літературної освіти в різні історичні періоди, розробити її періодизацію на засадах культурологічного підходу.

Одним із принципів теорії пізнання, важливих для дослідження методологічних основ розвитку і становлення шкільної літературної освіти на культурологічних засадах, учені називають *діалектичний* принцип. Методологічне значення діалектичної логіки в розвитку шкільної літературної освіти на культурологічних засадах полягає в тому, що вона служить філософською базою, на якій розробляються принципи методики, виникають теорії, що їх обґрунтовують. Застосування діалектичного принципу зумовлено необхідністю проаналізувати взаємозв'язки, взаємопереходи і взаємозумовленість, генетичну спадкоємність між різними періодами розвитку методики навчання літератури, дослідження безперервного динамічного розвитку шкільної літературної освіти як причинно зумовленого і послідовного в часі процесу. У контексті обґрунтування культурологічних основ змісту шкільної літературної освіти дотримання цього принципу передбачає їх ідентифікування в історико-педагогічному контексті й абстрагування від додаткової, супутньої інформації, що не належить до обраної проблематики дослідження.

З діалектичним принципом науковці тісно пов'язують ідею *системності*, яка є невід'ємним складником теорії пізнання і проходить через всю її багатовікову історію. Принцип цілісності (системності) орієнтує дослідника на необхідність підходити до вивчення кожного періоду або напряму в розвитку історико-педагогічної науки як до системи взаємозалежних елементів. Застосування системного принципу вимагає від дослідника розгляду методики як чітко визначеного набору елементів, взаємозв'язок яких зумовлює її цілісні якості, розкриття цієї цілісності і механізмів, що забезпечують її, виявлення внутрішніх зв'язків у методичній системі, її взаємозв'язку із зовнішнім середовищем, зведення їх в єдину теоретичну картину (Адоніна, 2015: 196).

Ще одним невід'ємним методологічним регулятивом історико-педагогічного дослідження є принцип *об'єктивності*. Важливість застосування означеного принципу в історико-педагогічному дослідженні зумовлюється наявністю співвідношень між об'єктивними знаннями та суб'єктивними смислами (або між історичними фактами й історичними судженнями). Суб'єктивізм педагогічних відносин доповнюється суб'єктивним світом самого дослідника, тому що він є носієм неповторного життєвого досвіду, своєрідного педагогічного шляху, власного уявлення про педагогічну науку. Основними вимогами до застосування принципу об'єктивності є доказовість (обґрунтування передумов і висновків, дотримання логіки дослідження) і альтернативність (уміння виокремлювати й оцінювати всі можливі варіанти вирішення проблем, зважати на думки інших учених, які досліджують подібні проблеми, та інші аспекти, що виникають у процесі дослідження) (Кушнірук, 2019: 122). На думку дослідників, процес історичного пізнання є своєрідним «упорядкуванням» дійсності за допомогою суб'єктивних за своєю природою категорій, проте він може давати об'єктивні результати (Методологические проблемы истории, 2006: 201). Отже, принцип об'єктивності в історико-педагогічному дослідженні передбачає максимальну уваженість в оцінках кожного історико-педагогічного явища, вивчення та порівняння різних поглядів на нього.

Застосування в історико-педагогічному дослідженні принципу *суттєвого аналізу* передбачає врахування невинних змін у розвитку окремих складників та компонентів педагогічної системи загалом; спрямовує увагу дослідника на з'ясування фактів, що визначають результати педагогічного процесу; орієнтує на встановлення ієрархії, взаємозв'язків основних та другорядних чинників педагогічних явищ; уможливорює розкриття суперечностей, кількісної та якісної визначеності предмета дослідження. Застосування зазначеного принципу в нашому дослідженні дозволило здійснити аналіз змісту шкільної літературної освіти на предмет утілення культурологічних основ в умовах різних освітніх парадигм.

Комплексного підходу до дослідження педагогічних процесів і явищ потребує принцип *усебічності*, який вимагає ретельного вивчення й аналізу будь-якого явища в історико-педагогічній науці або в історичному процесі з різних сторін. Найважливішими вимогами до означеного принципу є такі: встановлення всіх взаємозв'язків дослідженого явища, урахування впливу зовнішніх чинників та випадкових факторів, що спотворюють картину досліджуваної проблеми, а також застосування у процесі дослідження різноманітних методів у їх комплексному поєднанні. Для пізнання розвитку шкільної літературної освіти на засадах культурологічного підходу нами досліджено нормативні документи, навчально-методичну літературу, численні джерела, у яких містяться відомості про її генезу, представлено спроби простежити напрями, наукові школи, визначено персональний внесок педагога в розвиток методики літератури.

Неодмінним складником історіографічного пізнання є принцип *наступності (спадкоємності)*, що дає змогу відстежити ланцюжок розвитку педагогічної думки, простежити продовження або заміну застарілих ідей новими, сучасними. Сучасні дослідники критично переосмислюють досягнення попередніх поколінь,

продовжують педагогічну тематику, поглиблюють пізнання визначених історико-педагогічних проблем (Голубнича, 2012: 143). Кожен наступний етап розвитку педагогічних знань базується на знаннях попередників. У нашому історико-педагогічному дослідженні застосування принципу наступності уможливило генезу педагогічних і методичних ідей щодо визначення й обґрунтування культурологічних основ змісту шкільної літературної освіти відповідно до окреслених хронологічних меж, зумовило необхідність використання продуктивних теоретико-методичних надбань з означеної проблеми для ефективного розвитку сучасної теорії і практики навчання літератури в закладах загальної середньої освіти.

Висновки. Здійснення теоретичного аналізу неможливе без дослідження генези (походження, виникнення, становлення, функціонування та тенденції розвитку) об'єкта. Представлені методологічні принципи наукового дослідження становлять основу здійсненого нами історико-педагогічного пошуку. Послугуючись комплексом охарактеризованих прийомів, ми змогли глибоко й усебічно дослідити проблему обґрунтування культурологічних основ змісту шкільної літературної освіти відповідно до окреслених хронологічних меж дослідження. Перспективу подальшої роботи вбачаємо в аналізі методологічних підходів до проблеми визначення й обґрунтування культурологічних основ змісту шкільної літературної освіти в історико-педагогічному вимірі (друга половина XX – початок XXI ст.).

Список використаних джерел:

1. Адоніна Л. Теоретико-методологічні основи методики викладання літератури. *Young Scientist*. 2015. № 2 (17). С. 195–198.
2. Безрогов В., Баранникова Н. Текст в историко-педагогическом исследовании. *Историко-педагогический ежегодник* / гл. ред. Г. Корнетов. Москва : АСОУ, 2013. С. 114–133.
3. Белкин А., Ткаченко Е. Идеология, методология, научный аппарат историко-педагогического исследования. *Образование и наука*. 2006. № 1. С. 21–29.
4. Голубнича Л. Методологія педагогічної історіографії. URL: <http://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2012/25/22.pdf>.
5. Калакура Я. Українська історіографія. Київ : Генеза, 2004. 495 с.
6. Корнетов Г. Педагогические идеи и учения в истории педагогики. *Историко-педагогический журнал*. 2015. № 2. С. 44–68.
7. Кохановский В. Философия и методология науки : учебник для высших учебных заведений. Ростов-на-Дону : Феникс, 1999. 576 с.
8. Кушнірук С. Розвиток категоріально-поняттєвого апарату дидактики у педагогічній науці України (20–90-ті рр. XX ст.) : дис. ... докт. пед. наук : 13.00.01. Київ, 2019. 716 с.
9. Методологические проблемы истории : учебное пособие для студентов, магистрантов и аспирантов / В. Сидорцев и др. ; под общ. ред. В. Сидорцева. Минск : Тетра Системс, 2006. 352 с.
10. Методологічні засади педагогічного дослідження : монографія / авт. кол. : С. Хриков та ін. ; за заг. ред. В. Курила, С. Хрикова. Луганськ : Вид-во ДЗ «ЛНУ ім. Тараса Шевченка», 2013. 248 с.
11. Пертяев К. Вопросы методологии исторической науки. Киев : Вища школа, 1976. 179 с.

References:

1. Adonina L.V. (2015) Teoretyko-metodolohichni osnovy metodyky vykladannia literatury [Theoretical and methodological bases of methods of teaching literature]. *Young Scientist*. № 2 (17). S. 195–198 [in Ukrainian].
2. Bezrogov V.G. (2013) Tekst v istoriko-pedagogicheskomo issledovanii [Text in the historical and pedagogical research] / V.G. Bezrogov, N.B. Barannikova. *Istoriko-pedagogicheskii ezhegodnik* / gl. red. G.B. Kornetov. Moskva: ASOU. S. 114–133 [in Russian].
3. Belkin A.S. (2006) Ideologiiia, metodologiiia, nauchnyi apparat istoriko-pedagogicheskogo issledovaniia [Ideology, methodology, scientific apparatus of the historical and pedagogical research] / A.S. Belkin, E.V. Tkachenko. *Obrazovanie i nauka*. № 1. S. 21–29 [in Russian].
4. Holubnych L.O. Metodolohiia pedahohichnoi istoriografii [Methodology of the pedagogical historiography]. URL: <http://www.pedagogy-journal.kpu.zp.ua/archive/2012/25/22.pdf> [in Ukrainian].
5. Kalakura Ia.S. (2004) Ukraïnska istoriografiiia [Ukrainian historiography]. Kyiv: Geneza. 495 s. [in Ukrainian].
6. Kornetov G.B. (2015) Pedagogicheskii idei i ucheniia v istorii pedagogiki [Pedagogical ideas and teachings in the history of pedagogy]. *Istoriko-pedagogicheskii zhurnal*. № 2. S. 44–68 [in Russian].
7. Kokhanovskii V.P. (1999) Filosofiia i metodologiiia nauki : uchebnik dlia vysshikh uchebnykh zavedenii [Philosophy and methodology of science : a textbook for higher educational institutions]. Rostov-na-Donu: Feniks, 576 s. [in Russian].
8. Kushniruk S.A. (2019) Rozvytok katehorialno-poniattievoho aparatu dydaktyky u pedahohichnii nauki Ukrainy (20–90-ti rr. XX stolittia) [Development of the categorical-conceptual apparatus of didactics in the pedagogical science of Ukraine (20–90s of the XX century)]. *Dys. ... dokt. ped. nauk / 13.00.01; Nats. ped. un-t im. M.P. Drahomanova*. Kyiv. 716 s. [in Ukrainian].
9. Metodologicheskii problemy istorii : ucheb. posobie dlia studentov, magistrantov i aspirantov (2006) [Methodological problems of the history: textbook for students, graduate and postgraduate students] / V.N. Sidortcev [i dr.]; pod obsheh. red. V.N. Sidortceva. Minsk: TetraSistems, 352 s. [in Russian].
10. Metodolohichni zasady pedahohichnogo doslidzhennia : monohrafiia (2013) [Methodological principles of the pedagogical research: monograph] / avt. kol.: Ye.M. Khrykov, O.V. Adamenko, V.S. Kurylo, L.Ts. Vakhovskiyi ta in.; za zah. red. V.S. Kuryla, Ye.M. Khrykova. Luhansk: Vyd-vo DZ "LNU im. Tarasa Shevchenka". 248 s. [in Ukrainian].
11. Pertiaev K.D. (1976) Voprosy metodologii istoricheskoi nauki [Methodology issues of the historical science]. Kiev: Izd. "Vishcha shkola". 179 s. [in Russian].